

Mükellef Hakları Farkındalığı Kapsamında Demografik Özelliklerin Vergi Uyumuna Etkisinin Analizi

Ali Rıza Gökbunar¹, Abdullah Kaplan²

Öz

Mükellef hakları farkındalığının vergi uyumu üzerine etkilerinin araştırılması amacıyla; Antalya Burdur ve Isparta illerini kapsayan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler, anket yöntemi ile elde edilmiş olup araştırmaya ait verilerin analizleri; SPSS ve AMOS programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin; güvenilirlik ve normallik dağılımı analizleri yapılmıştır. Yapı geçerliliğini sağlamak amacıyla ölçeklere, doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları; CFI, GFI, RMSEA ve CMIN/DF gibi uyum indeksleri incelenerek değerlendirilmiştir. Araştırma boyutları arasındaki ilişkiyi test etmek için korelasyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla, regresyon analizi ve varyans analizi gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, yapılan araştırma kapsamındaki katılımcıların mükellef hakları farkındalıkları, demografik özellikleri ile vergi uyum düzeyleri arasında ilişki olup olmadığı analiz edilmiştir.

Çalışma sonucunda, katılımcıların; cinsiyetleri, medeni durumları ve öğrenim durumları ile vergi uyumu düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: vergi uyumu, mükellef hakları, demografik özellikler

Bilim alanı kodları: E60, E69, J11, K34

Analysis of the Effect of Demographic Characteristics on Tax Compliance within the Scope of Taxpayer Rights Awareness

Abstract

In order to investigate the effects of taxpayer rights awareness on tax compliance; a study covering Antalya, Burdur and Isparta provinces was conducted. Quantitative research method was used in the study. Data were obtained by survey method. Analysis of the data belonging to the study was carried out using SPSS and AMOS programs. Reliability and normality distribution analyses of the data were performed. Confirmatory factor analysis was applied to the scales in order to ensure structural validity. Confirmatory factor analysis results were evaluated by examining fit indexes such as CFI, GFI, RMSEA and CMIN/DF. Correlation analyses were conducted to test the relationship between the research dimensions. Regression analysis and variance analysis were conducted to test the research hypotheses.

¹ Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi UBF Manisa-Türkiye, argokbunar@hotmail.com, ORC-ID 0000-0001-7955-832X.

² Dr., İzmir-Türkiye, akaplan4596@gmail.com, ORC-ID: 0000-0002-5648-0176

In this study, it was analyzed whether there was a relationship between the taxpayer rights awareness, demographic characteristics and tax compliance levels of the participants within the scope of the study.

As a result of the study, it was determined that there was no statistically significant relationship between the participants' gender, marital status and educational status and tax compliance levels.

Keywords: tax compliance, taxpayer rights, demographic characteristics

Jel codes: E60, E69, J11, K34

1. Giriş

Vergiler her dönemde yönetenlerle yönetilenler arasında sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu sorunların en aza indirilmesi ve vergi uyumunun sağlanması için vergi ile ilgili işlemlerin, vergilemenin; mali, iktisadi, hukuki, siyasi, sosyal, psikolojik, toplumsal ve kültürel sınırlarına, vergilemede adalet ilkesine ve mükellef haklarına uygun olarak gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır.

Mükellef hakları: Vergi kanunlarına göre mükellef konumunda olan kişilerin, vergi ile ilgili, maddi ve şekli görevlerini yerine getirmeleri sürecinde, hukuk düzeni içinde sahip oldukları ve hukuk düzeni tarafından güvenceye alınmış haklar olarak tanımlanabilir. Mükellef hakları; ekonomik, psikolojik, sosyolojik, hukuki, idari, bireysel, kurumsal ve kültürel boyutları olan bir konudur. Hukuk sisteminin olmadığı, insan haklarının ve özgürlüklerinin hukuki olarak güvenceye alınmadığı bir ortamda mükellef haklarından söz edilemeyecektir. Mükelleflerin, misilleme korkusu olmadan idarenin, eylem ve işlemlerine karşı, bağımsız ve tarafsız bir yargı organı vasıtasıyla haklarını korumaları; ancak hukuk devleti sayesinde gerçekleşebilir.

Günümüzde mükellef hakları; ülkelerin anayasalarında, uluslararası hukuk alanındaki düzenlemelerde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (AİHS), kanunlarda, idari beyan veya hukuki geçerliliği olan belgelerde yer almakta ve bunlarla korunmaktadır.

Vergi uyumu: Mükelleflerin vergi kanunları gereği olan bütün ödevlerini; tam, doğru ve zamanında yerine getirmeleri olarak tanımlanabilmektedir. Kişinin, vergileme konusundaki ödevlerini, herhangi bir; denetleme, inceleme, idari veya adli caza, para veya hapis cezası, gibi yaptırımlara maruz kalmadan yerine getirmesi, gönüllü vergi uyumu; bu ödevlerin kişilere idari veya adli yaptırımlar da uygulanması yoluyla gerçekleştirilmesi ise zorunlu vergi uyumu, olarak ifade edilmektedir.

Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumlarının; mali, ekonomik, sosyal ve psikolojik alanlar başta olmak üzere, zaman ve fırsat maliyeti gibi pek çok maliyetleri önleyebileceği

söylenabilir. Vergi uyum düzeyinin yükseltilmesi bu konuda çeşitli faydalar da sağlayabilir. Bu faydalardan bazıları şunlardır: Vergisel yükümlölüklerini tam ve zamanında gerçekleştirmek isteyenler vergi idaresinden, daha fazla hizmet ve yardım alabilir. Vergi idaresi, vergi gelirlerini daha az maliyetle ve daha kısa sürede hazineye aktarabilir. İdari ve adli yaptırımlardan kaynaklanabilecek maliyetler azalır. Vergi ödeme konusunda sorunlar oluşturan ve vergi kaçıranların bu olumsuzluklarının önlenmesine yönelik daha etkili tedbirler alınabilir.

2. Literatür İncelemesi

Mükellef hakları ve vergi uyumu konusunda yapılmış olan çalışmalarda ulaşılan sonuçlar farklılıklar göstermektedir. Bu alışmalar ve sonuçlarına ilişkin örnekler şunlardır.

Allingham ve Sandmo (1972) tarafından, yapılan çalışma, vergi uyum davranışında klasik (ekonomik) modelin dayanağını oluşturan çalışmalardandır. Gelir vergisi kaçırma kararının incelenmesi sonucunda, vergi kaçırma eğilimine karşı koymak amacıyla hükümetin kullanabileceği politika araçlarının; vergi oranları, ceza oranları ve vergi suçlarının tespit edilme olasılığını belirleyen denetleme harcamaları olduğu belirtilmiştir.

Wheelwright (1997) tarafından, Avustralya’da yapılan çalışma sonucunda; mükelleflerin mahremiyetini ve özgürlüğünü etkileyen Vergilendirme Komiserinin, vergileri, tahsil etme ve değerlendirme gücünü etkilemeden mükellef haklarının güçlendirilmesi için bir alanının bulunduğu belirtilmiştir.

Torgler (2003) tarafından İsviçre’de, vergi ahlakı ile vergi uyumu ilişkisi konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; vergi uyumu ile vergi ahlakı arasında ilişki olduğu, vergi uyumu davranışının, deneyler ve araştırmalarla incelenebileceği, vergi uyum seviyesinin bazı hallerde tahmin edilenden yüksek olduğu, caydırıcı faktörlerin etkisinin farklı olduğu, denetimlerin vergi uyumunu arttırıcı etkisinin olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

iek (2006) tarafından İstanbul’da, mükelleflerin vergiye yönelik tutum ve davranışlarını, psikolojik ve sosyal yönden inceleyen çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda vergiye yönelik mükellef davranışlarının; baskı gruplarını yönlendirme, oy kayması, vergiden kaçınma, vergi grevi, vergi cennetlerine göç, vergi kaçakçılığı, verginin geç ödenmesi, verginin dönüştürölmesi, verginin amortismanı, verginin kapitalizasyonu ve verginin yansıtılması şekillerinde ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Demir (2008) tarafından, Ege bölgesinde vergi ahlakı konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; Ege Bölgesi vergi ahlakı seviyesinin ortalamanın biraz üzerinde olduğu, vergi ahlakını belirleyen en önemli faktörlerin; cinsiyet, enformel ve formel eğitim, inanç, kamu harcamalarının algılanması, kurumsal kalite, subjektif vergi yükü, vergi afları, vergi idaresi ve yolsuzluk algısı olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Doran (2009) tarafından ABD’de, vergi cezaları ve vergi uyumu konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; vergi cezalarının sadece vergi uyumunu desteklemekle kalmadığı aynı zamanda onu tanımladığı, vergi cezalarının yasanın mükelleflere dayattığı davranış standartlarını belirleyici olduğu ve uyumlu mükellefleri uyumlu olmayan mükelleflerden ayırt edici yönünün bulunduğu belirtilmiştir.

etin (2010) tarafından Manisa’da mükellef hakları ve vergiye gönüllü uyum konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; mükellef haklarının gönüllü vergi uyumunu artırma konusunda kilit bir rolü olduğu, mükelleflerin faydalandıkları hakların mükellef hakları olduğunun farkında olmadığı, vergi idaresi çalışanlarının ve mükelleflerin mükellef hakları konusunda bilgisinin yeterli olmasının vergi uyumunu arttıracadı bulgularına ulaşılmıştır.

Kirchler ve Wahl (2010) tarafından Avusturya’da, vergi uyumu konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; zorunlu uyum ile davranışsal veriler arasındaki anlamlı olmayan korelasyonların vergi simülasyon deneyinde yaptırım gücünün manipölasyonundan kaynaklanıyor olabileceği, denetim olasılığının ve kaçırılan miktarın üç katı para cezasının katılımcılar tarafından güçlü yaptırım stratejileri olarak algılanmayabileceği, zorunlu vergi uyumuna ilişkin sonuçların yetkililerin yaptırım gücünün eksik algılanmasından kaynaklanıyor olabileceği bulgularına ulaşılmıştır.

Alm vd. (2011) tarafından, mükellef bilgilendirme hizmetleri ve vergi uyum davranışı konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; yükümlölüklerin belirsiz olduğu durumlarda mükelleflerin vergi tutarını daha az bildirdikleri ve vergi idaresi tarafından mükellefe yeterli bilgi sağlanması olumlu etkileri olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Vergi bilgisinin, vergi uyum davranışında önemli etkisi olan vergiye yönelik tutumları etkilediği, Eriksen ve Fallan, 1996; Fallan, 1999; Jackson ve Milliron, 1986 çalışmalarında da gösterilmiştir (Hartmann, Mueller ve Kirchler, 2020: 16-17).

Topal (2011) tarafından, refah devletine yönelik tutumlar ve vergi adaleti algısı konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; Türk halkının dayanışma ve devletçi anlayışını muhafaza ettiği, refah devletine yönelik tutumların vergi adaleti anlayışının artması ile arttığı, vergi adaleti anlayışının ve refah devletine ilişkin tutumların farklılık gösterdiği bulgularına ulaşılmıştır.

Sağlam (2013) tarafından, vergi algısı ve vergi bilinci konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; vergi bilinci ve vergi algısı konusunda ankete katılanların, vergi bilincinin yüksek olduğu ve vergi algısının da pozitif yönlü olduğu, demografik faktörlerden ise sadece öğrenim görülen bölümün, vergi bilinci ve vergi algısı üzerinde farklı bir etki meydana getirdiği bulgularına ulaşılmıştır.

Saygın (2013) tarafından, vergi uyumu ve vergi idaresinin etkisi konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; vergi ahlakının ve vergi ahlakına bağlı olarak vergi uyumunun artması için çeşitli araçlarla öncelikli olarak sosyal algının değişmesi, vergilemede ceza mekanizmasının olmamasının söz konusu olamayacağı fakat bu mekanizmanın doğru olarak kullanılması gerektiği ve cezai mekanizmaların ahlaki normun korunması için kullanılması gerektiği belirtilmiştir.

Gencel ve Sarı (2014) tarafından, mükellef haklarının farkındalık düzeyi konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; araştırmaya katılan mükelleflerin mükellef hakları bilincine ortalama düzeyde sahip olduğu, mükelleflerin haklarına ilişkin bilinç düzeyi ve vergi idaresi algısı üzerinde cinsiyetin etkisinin olmadığı, eğitim düzeyinin ve beyan edilen vergi matrahının artmasıyla mükelleflerin haklarına ilişkin bilinç düzeyinin ve vergi idaresine ilişkin algılarının olumlu yönde artacağı, katılımcıların çoğunun mükellef hakları bildirgesi konusunda fikrinin olmadığı bulgularına ulaşılmıştır.

Farrar (2015) tarafından, Kanada’da mükelleflerin adalet tercihleri konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; Kanada mükellef hakları şartının, vergi uyumunu ve vergi değerlendirme sürecini etkileyen üç adalet boyutu kapsamında incelenmesiyle kişilerarası veya bilgi adaletinin, usule ilişkin adaletle göre önemli ölçüde zayıf olduğu, vergi idaresiyle olan hizmet ilişkilerinde en önemli faktörlerin; verilerin gizliliği, vergi idaresinin hesap verebilirliği ve kapsamlı bilgi iletişimi olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Sökmen Gürçam (2016) tarafından; Ağrı, Erzurum, Iğdır, Kars ve Van illerinde, vergiye gönüllü uyum bağlamında mükellef hakları konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma

sonucunda; mükellef hakları düzeyinin iyi olmasının gönüllü vergi uyumunu arttırdığı, mükellef haklarının seviyesinin yeterli olmamasının vergi uyumunu azalttığı, mükelleflerin gönüllü uyuma ve mükellef hakları konularına önem verdikleri bulgularına ulaşılmıştır.

Cangüloğlu (2017) tarafından, vergilendirmede etkinlik ve mükellef hakları bakış açısıyla büyük ölçekli sermaye şirketlerinde vergi incelemesi konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; mükellef haklarının yasada yer alması gerektiği, mükellef haklarının güvenceye alınmasının mükelleflerin vergileme sürecine katılımlarının sağlanmasının vergi denetimlerinin etkinliğini arttırıcı etki yapacağı ve bu etkinin de vergiye gönüllü uyumu teşvik edeceği belirtilmiştir.

Bişgin (2018) tarafından, Türkiye’de muhasebe meslek mensupları ile mükellefler arasında gerçekleşen etkileşimlerin vergi uyumu bağlamında incelenmesi konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; muhasebe meslek mensuplarının devlet ile mükellefler arasında köprü olduğu, muhasebe meslek mensupları ile mükellefler arasındaki etkileşimlerin iyileştirilmesinin kalıcı ve sürdürülebilir vergi uyumu politikalarından biri olabileceği belirtilmiştir.

Demir, (2018) tarafından, kültürün vergi mükelleflerinin tutumları üzerindeki etkisi konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; siyasi katılım ile vergi ödevi arasındaki bağlantının düşük olduğu, dini duyguların ekonomik ilişkilere yansımadağı, vergi aflarının vergi cezalarının etkinliğini azalttığı, vergi mevzuatının mükelleflerce düzenli olarak takip edilmediği; mükelleflerin vergi uyum kararlarında; vergi denetimi, vergi ahlakı, vatan sevgisi, vergi oranları, milli duygular, vergi adaleti, diğer mükellefler, mali af, vergi idaresi, siyasi otoriteye ve devlete güven faktörlerinin etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Arıman (2019) tarafından, kamu harcamalarının vergi uyumuna etkisi konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; katılımcıların çoğunun ödenecek verginin artması gerekse bile eğitim, sağlık ve savunma hizmetlerine yönelik harcamaların arttırılmasını tercih ettikleri; katılımcıların çoğunun ödenen vergi miktarı artmadan; kamu düzeni, güvenlik, genel kamu, çevre koruma, ekonomi, dinlenme, kültür, din, iskân, toplum refahı, sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerine yönelik harcamaların daha fazla yapılmasını tercih ettiği; devlet tarafından sağlanan hizmetlerin arttırılmasını istedikleri bulgularına ulaşılmıştır.

Dolbun (2019) tarafından İstanbul’da, vergi uyumu kapsamında kurumlar vergisi mükelleflerinin davranışları konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda, vergi uyumu

konusundaki kararlarda; medeni durum, toplam iç deneyimi, firmada çalışma suresi, görev türü, firmanın sektörü, firmanın yaşı, firmanın ortalama cirosu, firmanın toplam çalışan sayısı, firmanın sermayesi, firmanın kurumsallaşma düzeyi vb. bağımsız değişkenlerin etkili olmadığı; ancak eğitim düzeyi, cinsiyet ve yaş faktörlerinin etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Enachescu vd. (2019) tarafından, vergi uyumu davranışında duyguların rolü konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; vergi kararlarının, uyum üzerinde etkisi olan, farklı duygular ortaya çıkardığı ve vergi ödeme süreciyle ilgili belirli duyguların bir yanda genel olarak olumlu duygular diğer yanda spesifik olarak olumsuz kendini suçlama, öfke ve korku duyguları şeklinde kmelenebileceği; hem serbest meslek sahipleri hem de ücret karşılığında çalışan katılımcıların olumsuz olanlara kıyasla vergi makamlarıyla olumlu deneyimler yaşadıktan sonra daha yüksek uyum niyetleri bildirdiği, duygusal deneyimlerin vergi uyum kararlarında önemli bir rol oynadığı bulgularına ulaşılmıştır.

De Neve vd. (2021) tarafından Belçika’da, vergi uyumu nasıl iyileştirilir konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; vergi ahlakına başvurmanın etkili olmadığı hatta bilgiyi geliştiren ve kamu hizmetlerinin takdir edilmesini artıran vergi ahlakı mesajlarının bile uyumu arttırmadığı bulgularına ulaşılmıştır.

Sandalcı (2022) tarafından Kütahya’da Mükellef haklarının farkındalığı konusunda çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda; mükellef haklarının farkındalığına etki eden faktörler etki büyüklüğüne göre sıralandığında bunların; vergi uzmanları, vergi eğitimi ve vergi işlemlerinin yoğunluğu olduğu, mükellef hakları farkındalığı ile vergi uyuşmazlığı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı, vergi ile ilgili işlerle daha çok ilgilenen ve vergi ile ilgili belli bir eğitim düzeyine sahip olan kişilerin mükellef hakları farkındalıklarının yüksek olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Alm (2019) tarafından, vergi uyum literatüründeki; Cowell, (1990); Pyle, (1991); Andreoni, Erard ve Feinstein, (1998); Alm, (1999); Richardson ve Sawyer, (2001); Slemrod ve Yitzhaki, (2002); Kirchler, (2007); Slemrod, (2007); Torgler, (2007); Alm, (2012); Sandmo, (2012); Slemrod ve Weber, (2012); Hashimzade, Myles ve Tran-Nam, (2013); laboratuvar ve saha deneyleri de dahil olmak üzere, vergi uyumu ile ilgili deneylerin kullanımına odaklanan Torgler, (2002) ve Mascagni’nin (2018) alışmaları da önemli çalışmalar olarak belirtilmiştir.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Mükellef haklarının farkındalığının artırılması, vergi uyumunun geliştirilmesi, vergisel işlemlerin, mükellef ve idare için en az maliyetle ve en yüksek verimlilikle gerçekleştirilmesi, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi, mükellef ve idare arasında dostane etkileşim ortamının gerçekleştirilmesi ve vergi gelirlerinin daha az maliyetle elde edilmesi gibi konulara katkılar sağlanması, bu çalışmanın amaçları arasındadır.

Bu çalışma, Antalya, Burdur ve Isparta illerindeki gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin hakları konusundaki farkındalıkları, demografik özellikleri ile vergi uyumu düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştırmaya yöneliktir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırmaya ait verilerin analizleri; SPSS (Statistical Package for Social Sciences) ve AMOS programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları CFI, GFI, RMSEA ve CMIN/DF gibi uyum indeksleri incelenerek değerlendirilmiştir.

Vergi uyumu ile ilgili araştırmalardaki temel zorluk, vergi uyumsuzluğu davranışının doğası gereği, kişilerin bu tür davranışlarını gizleme eğiliminde olmalarıdır. Bu nedenle vergi uyumsuzluğu davranışları için güvenilir ölçümler sağlanamamaktadır (Hallsworth, 2014). Her birinin çeşitli avantajları olmakla birlikte, kusurları da olan, çok sayıda araştırma yöntemi bulunmaktadır. Özellikle ekonomi alanındaki araştırmacılar; geleneksel olarak, ekonometrik modellere, simülasyonlara ve toplu verilere güvenmişlerdir. Bu yaklaşımların sınırlılıkları, vergi kaçakçılığını ölçmede; anketlerin, laboratuvar ve saha deneylerinin kullanımının artmasında etkili olmuştur (Hartmann, Mueller ve Kirchler, 2020: 24).

Anketler, vergi kararları hakkında nicel veri toplamının, maliyeti düşük bir yoldur. Bu özelliği ile anketler, vergiyle ilgili; davranışları, tutumları, algılanan denetim olasılığını, idareye güveni ve algılanan sosyal normları ölçmek için araştırmalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Çoğu insan, yılda sadece bir kez vergi beyannamesi verdiğinden, geçmiş davranışlarını hatırlamakta güçlük çekebilmektedir. Yanlış anılar, kişisel ve ideal benlik arasındaki uyumu korumaya çalışma veya sosyal onaylanmama endişelerinin azaltılmaya çalışılması gibi faktörlerin de etkileriyle, anketlerin geçerliliği kısıtlı olabilmektedir (Elffers, Weigel ve Hessing, 1987; Hartmann, Mueller ve Kirchler, 2020: 24).

Deneylerin ve anket verilerinin sınırlılıkları, araştırmacıları laboratuvar deneylerini kullanmaya giderek daha fazla yöneltmiştir. Deneylerin temel avantajları: Davranışın doğrudan gözlemlenebilmesine, araştırmacı tarafından vergi kararının her bir parametresinin manipülasyonuna ve ölçülmesine imkan vermesidir (örneğin, Brewer ve Crano, 2000; Roe ve Just, 2009; Shadish, Cook ve Campbell, 2002). Laboratuvar deneylerinin bu üstünlükleri, vergi kaçakçılığı çalışmaları için özellikle değerlidir; çünkü ceza oranı veya kamu mallarının sağlanması gibi faktörlerde değişiklikler yapmak kolay değildir (Hallsworth, 2014'den aktaran Hartmann, Mueller ve Kirchler, 2020: 25).

Saha deneyleri, araştırmacıların, vergi kararlarını gerçek dünya ortamında incelemelerine imkân sağlamaktadır. Temel süreçler, etkileyen değişkenler ve yöntemler, saha deneyleri ile doğrudan gözlemlenebilmektedir (Blumenthal vd., 2001). Randomizasyon, deneysel manipülasyon ve kontrol gruplarının kullanımı, gözlemlenen farklılıkların bağlantılarının kurulmasına olanak vermektedir. Bu açıdan, saha-deneysel yaklaşımın, yaygın olarak kullanılan; odak grupları, röportajlar ve müşteri memnuniyeti anketlerinden daha üstün olduğu söylenebilir (Wenzel ve Taylor, 2004: 2798). Anketler, laboratuvar ve saha deneyleri yöntemleri karşılaştırıldığında hepsinin avantajlarının ve dezavantajlarının olduğu söylenebilmektedir (Hartmann, Mueller ve Kirchler, 2020: 27).

5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni: Antalya, Burdur ve Isparta illerinde bulunan faal gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinden oluşmaktadır. Gelir İdaresi Başkanlığının (GİB), Temmuz 2022 verilerine göre: Antalya'da faal gelir vergisi mükellef sayısı 105.827, faal kurumlar vergisi mükellef sayısı 41.500'dür. Burdur'da faal gelir vergisi mükellef sayısı 8.291, faal kurumlar vergisi mükellef sayısı 2.270'tir. Isparta'da faal gelir vergisi mükellef sayısı 10.641, faal kurumlar vergisi mükellef sayısı 3.625'tir (GİB. 2022). Araştırma evreni, toplam 172.154 mükelleften oluşmaktadır. Bu mükelleflerin; %85,58'ini oluşturan 147.327 mükellef Antalya'da, %6,13'ünü oluşturan 10.561 mükellef Burdur'da ve %8,29'unu oluşturan 14.266 mükellef ise Isparta'da bulunmaktadır.

Araştırma evreni bir milyon ve fazlası olduğunda örneklemin¹ 384 kişiden oluşması yeterli kabul edilmektedir (Saunders vd., 2009: 219'dan aktaran Topal, 2011: 155). Araştırma kapsamında, 958 kişi ile anket uygulaması yapılmıştır. Anket formları incelenmiş ve kontrol ifadelerinde yanlışlık tespit edilen; 273 (Antalya'dan 166, Burdur'dan 43 ve Isparta'dan 64) adet anket formu analize dahil edilmemiştir. Analiz edilen anket formu sayısı 685'tir. Bu sayı ile gerekli olan nicel geçerlilik sağlanmıştır. Araştırma örneklemini oluşturan, 685 mükellefin; %65'ini oluşturan 445 mükellef Antalya'da, %22,2'sini oluşturan 152 mükellef Burdur'da ve %12,8'ini oluşturan 88 mükellef ise Isparta'da bulunmaktadır.

6. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma; Antalya, Burdur ve Isparta illerinde yapılmıştır. Anket uygulaması bu bölgedeki faal gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri ile yapılmıştır. Bu bölgede bu konuda daha önce çalışma yapılmadığından, çalışma için bu bölge seçilmiştir.

Anket uygulanmadan önce kişilere; anketin amacı, içeriği, anket verilerinin sadece bilimsel amaçlarla kullanılacağı, ankete katılanlardan özel hayatın gizliliği ve ticari sırların gizliliğini ihlal edecek herhangi bir kişisel bilginin veya ticari sırrın istenmediği, ankete katılımın tamamen kişilerin isteğine bağlı olduğu, ankete başladıktan sonra da istedikleri zaman anket uygulamasına devam etmekten vazgeçebilecekleri gibi konular hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın sınırlılıkları: Mükelleflerin bir kısmının ankete katılmak istememesi bu kişilerin görüşlerine ulaşamamasına neden olmuştur. Ankete katılanların geçmişteki bilgilerini çeşitli nedenlerden dolayı doğru hatırlayamaması, bilgilerin doğruluğunu etkilemiştir. Ankete katılan mükelleflerin, araştırma evrenini tam olarak yansıtamaması anket uygulamalarının genel sınırlılıklarından olup bu araştırma için de geçerli olmuştur.

7. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri anket yöntemi ile elde edilmiştir. Anket formunda katılımcıların: Mükellef hakları konusundaki farkındalıklarını (bilgi düzeyini), vergi uyumunu ve demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ölçekler kullanılmıştır.

¹. Örneklem sayısına genellikle şu formül ile ulaşılmaktadır: $[n = \Pi (1 - \Pi) / (e/Z)^2]$. Formülde, n: örnek büyüklüğü, Π : topluluk tahmini, e: kabul edilebilir tolerans düzeyi, Z: istenilen güven aralığını temsil etmektedir. 384 sayısına: Π bilinmeyen bir parametre olmasından en yüksek $0,5 \times 0,5 = 0,25$; sosyal bilimlerde en çok kullanılan güven aralığı olan %95; Z'ye de 1,96 değerinin formülde yazılması ile ulaşılmaktadır (Bkz. Kurtuluş, 2006: 191'den aktaran Topal, 2011: 155).

7.1. Demografik Bilgiler Bölümü

Araştırma kapsamında, kişilerin demografik özelliklerinin tespit edilmesi amacıyla demografik bilgiler bölümü hazırlanmıştır. Bu bölümde araştırmaya katılanların: Cinsiyeti, medeni durumu, yaşı ve öğrenim durumu gibi genel özelliklerini belirlemeye yönelik ifadeler yer verilmiştir.

7.2. Mükellef Hakları Ölçeği

Araştırma kapsamında kişilerin mükellef haklarına yönelik farkındalıklarının (bilgi düzeylerinin) ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için mükelleflerin; bilgi edinme, kesinlik, özel hayatın gizliliği, ticari sırların gizliliği ve yargı yoluna başvurma gibi haklarının farkındalıklarını ölçmeye yönelik olarak ölçek geliştirme çalışması yapılmıştır.

Ölçüm araçları geliştirme çalışmalarında ilk olarak, ölçülmek istenen boyutun ve ifadelerin net olarak belirlenmesi amacıyla literatür incelemesi yapılmaktadır (DeVellis, 2003: 60). Bu araştırmada da literatür incelemesi yapılmış, veri toplama aracının yapısına uygun boyutlar ve ifadeler belirlenerek ifade havuzu oluşturulmuştur. İfade havuzunun oluşturulması aşamasında mükellef hakları ile ilgili mevzuat ve bu konuda yapılan araştırmalar incelenmiştir. Yapılan literatür incelemesi sonucunda mükellef hakları ile ilgili beş boyut belirlenmiştir. Bu boyutlar için toplam 20 ifade seçilmiştir. Bu ifadelerle uygulanan Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir. Oluşturulan anketin cevap derecelendirmesinde, biliyorum ve bilmiyorum, seçeneklerinden oluşan iki seçenek kullanılmıştır.

Tablo 1: Mükellef Hakları Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

İfadeler	Boyutlar				
	Kesinlik Hakkı	Ticari Sırların Gizliliği Hakkı	Bilgi Edinme Hakkı	Özel Hayatın Gizliliği Hakkı	Yargı Yoluna Başvurma Hakkı
ke2	,864				
ke3	,850				
ke4	,770				
ke1	,720				
be4	,489		,388		
öh1	,456			-,412	
ts3		,810			
ts4		,808			
ts2		,715			

ts1		,562			
be2			,829		
be1			,762		
be3			,711		
öh4				-,814	
öh3				-,785	
öh2				-,763	
yy3					,799
yy2					,656
yy4					,603
yy1		,458			,507

Mükellef haklarını ölçmeye yönelik hazırlanan ölçeğe uygulanan AFA sonucunda, ankette yer alan ifadeler 5 faktör altında toplanmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde ölçüm aracıda yer alan ifadelerin ve boyutların literatüre uygun bir şekilde mükellef haklarını temsil edecek dağılıma sahip olduğu görülmüştür. İfadelerden; öh1, be2 ve yy2 ifadeleri iki ayrı boyutta dağılım göstermiştir. Bu ifadelerden; öh1 ifadesinin 4. boyutta, be2 ifadesinin 3. boyutta, yy2 ifadesinin ise 5. boyutta yer alması uygun görülmüştür. Tüm bu işlemler sonucunda, Tablo 2’de yer alan ifadelerden ve boyutlardan oluşan 5 boyutlu 20 ifadeli “Mükellef Hakları Ölçüm Aracı” elde edilmiştir.

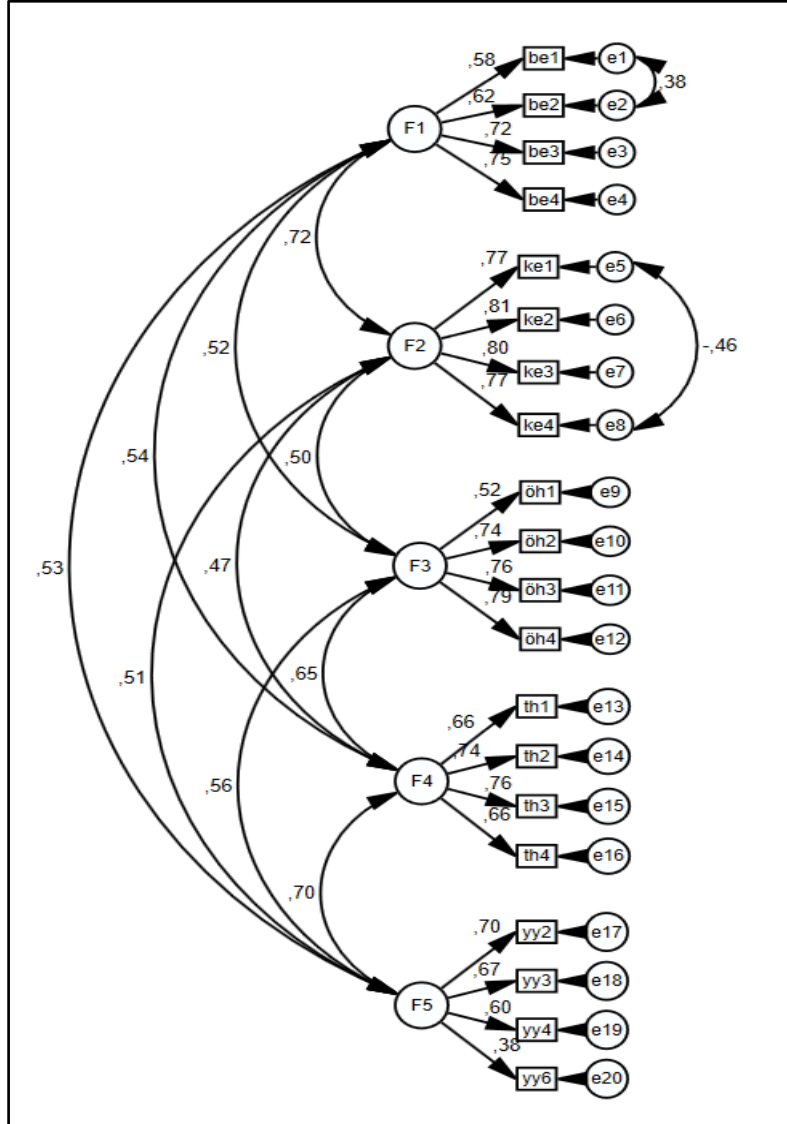
Tablo 2: Mükellef Hakları Alt Boyutları ve İfadeleri

İfadeler	Alt Boyutlar
be1, be2, be3, be4	Bilgi Edinme Hakkı
k1, k2, k3, k4	Kesinlik Hakkı
öh1,öh2, öh3, öh4	Özel Hayatın Gizliliği Hakkı
ts1, ts2, ts3, ts4	Ticari Sırların Gizliliği Hakkı
yy1, yy2, yy3, yy4	Yargı Yoluna Başvurma Hakkı

Yeni oluşturulan ölçüm aracına önce, AFA uygulanmıştır. Bu uygulama işleminden sonra verilerle ölçüm aracının geçerliliğini sağlamak amacıyla, Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Şekil 1’de görülen DFA sonucunda modifikasyon (değişke, varyant) indeksleri incelenmiş; b1-b2 ile k1-k4 ifadelerine kovaryans işlemi uygulanmıştır. Yapılan modifikasyon sonucunda, mükellef hakları ölçeğinin, uyum iyiliği değerleri; CMIN (χ^2) / DF = 4,693; CFI = 0,90; GFI: 0.90 ve RMSEA = 0,07 şeklinde gerçekleştiğinden verilerin yapı ile uyumlu olduğu doğrulanmıştır. CMIN/DF, CFI, RMSEA ve GFI uyum iyiliği değerlerinde

GFI ve CFI değerlerinin 1'e yaklaşması, RMSEA ve CMIN/DF değerinin ise 0'a yaklaşması modelin uyumluluğunu göstermektedir (Gül, 2020).

Şekil 1: Mükellef Hakları Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

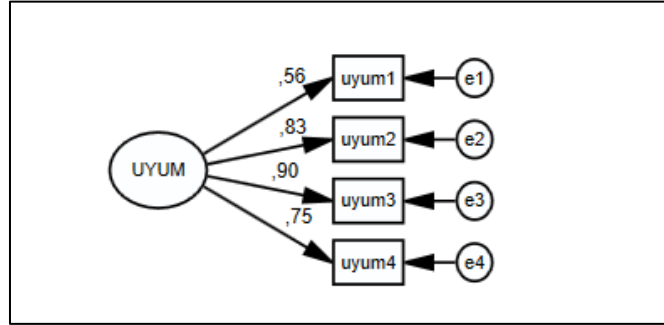
7.3. Vergi Uyumu Ölçeği

Vergi uyumu ölçeği olarak; Biyan vd. (2021) tarafından geliştirilmiş olan ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeğin cevap derecelendirmesinde: 1 Kesinlikle Katılmıyorum, 2 Katılmıyorum, 3 Kararsızım, 4 Katılıyorum, 5 Kesinlikle Katılıyorum, ifadelerine yer verilmiştir.

Vergi uyumu ölçeğine, birinci düzey DFA uygulanmış olup, uygulanan birinci düzey DFA Şekil 2'de gösterilmiştir. Analiz sonucunda: Vergi Uyumu Ölçeğinin uyum iyiliği

değerleri: CMIN (χ^2) /DF = 4,397; CFI = 0,99; GFI: 0,99 ve RMSEA = 0,07 şeklinde gerçekleştiğinden, verilerin yapı ile uyumlu olduğu doğrulanmıştır.

Şekil 2: Vergi Uyum Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi

8. Veri Dağılımı ve Güvenilirlik Analizleri

Analizler gerçekleştirilmeden önce, normallik dağılımının ve geçerlilik testlerinin yapılması gerekmektedir. Verilerin normallik dağılımlarının değerlendirilmesinde, çarpıklık katsayısı (skewness) ve verilerin dağılımında yayılmaya veya sivrilmeye yönelik bilgi veren, basıklık katsayısı (kurtosis) değerlerinden faydalanılmaktadır (Baykul ve Güzeller, 2014: 294). Verilerin normallik dağılımı için Skewness ve Kurtosis değerlerinin; +2 ile -2 arasında olması gerekmektedir (George ve Mallery, 2010). Araştırma kapsamında boyutların çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde, boyutların tamamının verilerin normallik dağılımına uyum gösterdiği, Tablo 3'te gösterilmiştir. Veri toplama araçlarının güvenilirliğini ölçmek amacıyla, iç tutarlılık analizi, yapılmış ve boyutların, Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmıştır. Alpha katsayısına bağlı olarak, ölçeğin güvenilirliğinin yorumlanması aşağıdaki aralıklara göre yapılmaktadır (Kalaycı, 2010: 405). Araştırma boyutlarının normallik ve güvenilirlik test analiz sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

- $0,00 \leq a < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir,
- $0,40 \leq a < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,
- $0,60 \leq a < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir,
- $0,80 \leq a < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Tablo 3: Araştırma Boyutlarının Normallik ve Güvenilirlik Test Analiz Sonuçları

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Skewness	1,26	1,12	0,64	0,75	0,50	-1,29
Kurtosis	0,26	-0,26	-1,05	-0,88	-1,00	1,96

Araştırma Makalesi

Cronbach's Alpha (Boyutlar)	0,80	0,85	0,79	0,80	0,67	0,85
Cronbach's Alpha (Ölçekler)	0,90		0,85			
Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısı	0,89		0,79			
Bartlett	0,00		0,00			

(1) Bilgi Edinme Hakkı, (2) Kesinlik Hakkı, (3) Özel Hayatın Gizliliği Hakkı, (4) Ticari Sırların Gizliliği Hakkı, (5) Yargı Yoluna Başvurma Hakkı, (6) Vergi Uyum

9. Bulgular

9.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 4: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Boyutlar	Özellikler	Sayı	%
Cinsiyet	Erkek	256	37,5
	Kadın	425	62,5
Medeni Durum	Bekar	284	42
	Evli	392	58
Yaş	18-25 yaş	124	18,2
	26-35 yaş	285	41,9
	36-45 yaş	163	23,9
	46 yaş ve üzeri	109	16,0
Öğrenim Durumu	İlkokul veya Ortaokul	53	7,8
	Lise	345	50,8
	Ön Lisans	137	20,2
	Lisans ve üstü	144	21,2

9.2. Demografik Özellikler ile Araştırma Boyutları Arasında Gerçekleştirilen Fark Testleri

Çalışmanın bu bölümünde: Araştırma boyutlarından; bilgi edinme hakkı, kesinlik hakkı, ticari sırların gizliliği hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı ve vergi uyumunun; katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı, T-testi ve Anova testleri ile test edilmiştir. Bu bölümde, yapılan test ve analizler sonucunda; demografik özelliklerle aralarında anlamlı sonuç bulunan araştırma boyutlarına yer verilmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların Yaşları ile Araştırma Boyutlarının Karşılaştırma Sonuçları

Boyut	Katılımcıların Yaşları	n	$\bar{X}$	Ss	F	p	Post-hoc
Bilgi Edine Hakkı	18-25 yaş	124	1,34	0,37	8,85	0,00	1>2
	26-35 yaş	285	1,20	0,31			1>3

Araştırma Makalesi

	36-45 yaş	163	1,14	0,28			
	46 yaş ve üzeri	109	1,22	0,31			
Vergi Uyum	18-25 yaş	124	4,12	0,76			
	26-35 yaş	285	4,16	0,63	3,21	0,02	3>2
	36-45 yaş	163	4,31	0,53			
	46 yaş ve üzeri	109	4,27	0,83			
Kesinlik Hakkı	İstatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.						
Özel Hayatın Gizliliği Hakkı	İstatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.						
Yargı Yoluna Başvurma Hakkı	İstatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.						
Ticari Sırların Gizliliği Hakkı	İstatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.						

Tablo 5’te katılımcıların yaşları ile araştırma boyutları arasında yapılan karşılaştırma analizi sonuçları gösterilmiştir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre: Yaş ile bilgi edinme hakkı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür ($p<0,01$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda; yaşı 18-25 olanların puanlarının, yaşı 26-35 ve 36-45 olanlara göre yüksek olduğu görülmüştür.

Yaş ile vergi uyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür ($p<0,01$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda; yaşı 36-45 olanların puanlarının, yaşı 26-35 olanlara göre yüksek olduğu görülmüştür.

Yaş ile kesinlik hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı, ticari sırların gizliliği hakkı ve yargı yoluna başvurma hakkı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

Tablo 6: Katılımcıların Öğrenim Durumları ile Araştırma Boyutlarının Karşılaştırma Sonuçları

Boyut	Katılımcıların Öğrenim Durumları	n	$\bar{X}$	Ss	F	p	Post-hoc
Bilgi Edine Hakkı	İlkokul veya Ortaokul	53	1,31	0,34			
	Lise	345	1,17	0,31			1>2
	Ön Lisans	137	1,18	0,32	6,90	0,00	4>2
	Lisans ve üstü	144	1,30	0,31			4>3
	Lisans ve üstü	144	4,12	0,78			
Kesinlik Hakkı	İstatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.						
Özel Hayatın Gizliliği Hakkı	İstatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.						

Yargı Yoluna Başvurma Hakkı	İstatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.
Ticari Sırların Gizliliği Hakkı	İstatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.
Vergi Uyumunu	İstatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Tablo 6’da katılımcıların öğrenim durumları ile araştırma boyutları arasında yapılan karşılaştırma analizi sonuçları gösterilmiştir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre; öğrenim durumları ile bilgi edinme hakkı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür ($p<0,01$). Yapılan ikili karşılaştırmalarda; öğrenim durumu ilköğretim veya ortaokul olanların puanlarının, öğrenim durumu lise olanlardan yüksek olduğu; öğrenim durumu lisans ve üstü olanların puanlarının, öğrenim durumu lise ve ön lisans olanlardan yüksek olduğu görülmüştür.

Öğrenim durumları ile kesinlik hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı, yargı yoluna başvurma hakkı, ticari sırların gizliliği hakkı ve vergi uyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür ($p>0,05$).

10. Sonuç

Katılımcıların demografik özelliklerine göre; bilgi edinme hakkı, kesinlik hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı, ticari sırların gizliliği hakkı, yargı yoluna başvurma hakkı ve vergi uyumu boyutlarının farklılaşıp farklılaşmadığı, T-testi ve Anova testleri ile incelenmiştir. Yapılan test ve analizler sonucunda ulaşılan bulgular özetle şunlardır.

Katılımcıların cinsiyetleri ile bilgi edinme hakkı, kesinlik hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı, ticari sırların gizliliği hakkı, yargı yoluna başvurma hakkı ve vergi uyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların medeni durumları ile bilgi edinme hakkı, kesinlik hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı, ticari sırların gizliliği hakkı, yargı yoluna başvurma hakkı ve vergi uyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların yaşları ile bilgi edinme hakkı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiş olup, yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda, 18-25 yaş aralığındaki katılımcıların bilgi edinme hakkı farkındalık düzeylerinin, 26-35 ve 36-45 yaş aralığında olan katılımcılarınkine göre yüksek olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaşları ile vergi uyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiş olup, yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda: 36-45 yaş aralığındaki katılımcıların vergi uyumu düzeylerinin, 26-35 yaş

aralığında olan katılımcılarınkine göre yüksek olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaşları ile kesinlik hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı, ticari sırların gizliliği hakkı ve yargı yoluna başvurma hakkı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların öğrenim durumları ile bilgi edinme hakkı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmiş olup, yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda, öğrenim durumları ilköğretim veya ortaokul olan katılımcıların bilgi edinme hakkı farkındalık düzeylerinin, öğrenim durumu lise olan katılımcılarınkine göre yüksek olduğu görülmüştür. Öğrenim durumu lisans ve üstü olan katılımcıların bilgi edinme hakkı farkındalık düzeylerinin, öğrenim durumu lise ve ön lisans olan katılımcılarınkine göre yüksek olduğu görülmüştür. Katılımcıların öğrenim durumları ile kesinlik hakkı, özel hayatın gizliliği hakkı, ticari sırların gizliliği hakkı, yargı yoluna başvurma hakkı ve vergi uyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir.

Mükellef hakları alanındaki literatürde, mükellef hakları ile ilgili yasal düzenlemelerin tek bir metinde toplanması önerilmektedir. Mükellef hakları olarak sayılabilecek haklar ile ilgili düzenlemeler; anayasa, kanun, uluslararası sözleşme ve idari beyan niteliğindeki hukuki metinlerde yer almaktadır. Bu bağlamda, mükellef hakları ile ilgili düzenlemelerin tek bir kaynakta tüm boyutları ile yer almasının oldukça zor olduğu değerlendirilmektedir. Mükellef hakları konusunda hazırlanan internet sayfalarında, mükelleflerin hakları ile ilgili yasal düzenlemelerin bulunduğu internet sayfalarına yönlendiren bağlantıların bulunmasının bu sorunu çözmeye yardımcı olabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Allingham, M. G. ve Sandmo, A. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics*. 1(3-4): 323-338. <https://eml.berkeley.edu>, (31.08.2020).
- Alm, J. (1999). Tax Compliance and Administration. *Handbook on Taxation* (ss. 741-768). <https://www.researchgate.net>, (22.09.2020).
- Alm, J. (2012). Measuring, Explaining, and Controlling Tax Evasion: Lessons from Theory, Experiments, and Field Studies. *International Tax and Public Finance*. 19(1): 54-77. <https://www.researchgate.net>, (23.10.2020).
- Alm, J. (2019). What Motivates Tax Compliance? *Journal of Economic Surveys*. 33(2): 353-388. https://repec.tulane.edu/repec/pdf/tul_1903.pdf, (18.09.2020).

- Alm, J., Cherry, T., Jones, M. ve McKee, M. (2011). Taxpayer Information Assistance Services and Tax Compliance Behavior. *Tulane Economics Working Paper Series* 1101. <http://repec.tulane.edu>, (31.08.2020).
- Andreoni, J., Erard, B. ve Feinstein, J. (1998). Tax Compliance. *Journal of Economic Literature*. 36(2): 818-860. <https://www.jstor.org>, (23.09.2020).
- Arıkan, R. (2013). Anketler ve Anket Soruları. Ankara: Nobel Akademik yayıncılık.
- Arıman, Y. (2019). *Kamu Harcamalarının Vergi Uyumuna Etkisi: Türkiye Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon. <https://tez.yok.gov.tr>, (28.02.2020).
- Baykul, Y. ve Güzeller, C. O. (2014). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik: SPSS Uygulamalı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Bişgin, A. (2018). *Türkiye’de Muhasebe Meslek Mensupları ile Mükellefler Arasında Gerçekleşen Etkileşimlerin Vergi Uyumuna Bağlamında İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. <https://tez.yok.gov.tr>, (28.12.2020).
- Biyan, Ö., Biyan, N. A. ve Ötgen, Z. (2021). İzaha Davet Müessesesinin Vergi Uyumuna Üzerindeki Etkisinde Güvenin Aracılık Rolü: Denizli İli Muhasebe Meslek Mensupları Örneği. *International Journal of Public Finance*. 6(2): 332-352. <https://dergipark.org.tr>, (15.05.2022).
- Blumenthal, M., Christian, C., Slemrod, J. ve Smith, M. G. (2001). Do Normative Appeals Affect Tax Compliance? Evidence From a Controlled Experiment in Minnesota. *National Tax Journal*. 54(1):125-138. <https://scholar.google.com>, (29.10.2020).
- Brewer, M. B. ve Crano, W. D. (2000). Research Design and Issues of Validity. *Handbook of Research Methods in Social and Personality Psychology* (ss. 3-16). Eds. H. T. Reis and C. M. Judd. Cambridge: Cambridge University Press. <https://scholar.google.com.tr>, (12.01.2021).
- Cangüloğlu, Y. (2017). *Vergilendirmede Etkinlik ve Mükellef Hakları Bakış Açısıyla Büyük Ölçekli Sermaye Şirketlerinde Vergi İncelemesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr>, (27.12.2020).
- Cowell, F. A. (1990). Cheating the Government: The Economics of Evasion. MIT Press Books.
- Çetin, G. (2010). *Mükellef Hakları ve Vergiye Gönüllü Uyum*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa. <https://tez.yok.gov.tr>, (28.12.2020).
- Çiçek, H. (2006). *Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <http://nek.istanbul.edu.tr>, (18.09.2022).

- De Neve, J. E., Imbert, C., Spinnewijn, J., Tsankova, T. ve Luts, M. (2021). How to improve tax compliance? Evidence from population-wide experiments in Belgium. *Journal of Political Economy*. 129(5): 1425-1463.<http://eprints.lse.ac.uk>, (16.05.2022).
- Demir, H. İ. (2018), *Kültürün Vergi Mükelleflerinin Tutumları Üzerindeki Etkisi: Batı Akdeniz Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta. <https://tez.yok.gov.tr>, (18.04.2022).
- Demir, İ. C. (2008). *Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri, Ege Bölgesi Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir. <https://acikerisim.deu.edu.tr>, (18.09.2022).
- DeVellis, R. F. (2003). Scale Development: Theory And Applications (Vol. 26) (Second Edition). United States Of America, California: Sage Publications.
- Dolbun, M. (2019). *Vergi Uyumu Kapsamında Kurumlar Vergisi Mükelleflerinin Davranışları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr>, (16.10.2020).
- Doran, M. (2009). Tax Penalties and Tax Compliance. *Harvard Journal on Legislation*. (46): 111-161. <https://scholarship.law.georgetown.edu>, (10.05.2022).
- Elffers, H., Weigel, R. H. ve Hessing, D. J. (1987). The Consequences of Different Strategies for Measuring Tax Evasion Behavior. *Journal of Economic Psychology*. 8(3): 311-337. <https://www.sciencedirect.com>.
- Enachescu, J., Olsen, J., Kogler, C., Zeelenberg, M., Breugelmans, S. M. ve Kirchler, E. (2019). The Role of Emotions in Tax Compliance Behavior: A Mixed-Methods Approach. *Journal of Economic Psychology*. (74): 102194. <http://www.europhd.net>, (10.09.2020).
- Eriksen, K. ve Fallan, L. (1996). Tax Knowledge and Attitudes Towards Taxation; A Report on a Quasi-Experiment. *Journal of Economic Psychology*. 17(3): 387-402. <https://doi.org/10/cdfmmw>.
- Fallan, L. (1999). Gender, Exposure to Tax Knowledge, and Attitudes Towards Taxation; An Experimental Approach. *Journal of Business Ethics*. 18(2): 173-184. <http://eprints.lse.ac.uk>, (08.01.2021).
- Farrar, J. (2015). An Empirical Analysis of Taxpayers Fairness Preferences from Canadas Taxpayer Bill of Rights. *Journal of Accounting and Taxation*. 7(5): 71-79. <https://academicjournals.org>, (12.05.2022).
- Gelir İdaresi Başkanlığı, <https://gib.gov.tr>, (30.08.2022).
- Gencel, U. ve Sarı, B. (2014). An Investigation Of The Level Of Awareness Of Taxpayers' Rights. *Interdisciplinary Perspectives on Social Sciences*. Ed. G. Rata, H. Arslan, P-L. Runcan and A. Akdemir, Cambridge Scholar Publishing, Newcastle (ss. 71-81). <https://scholar.google.com.tr>, (17.05.2022).

- George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Study Guide and Reference*. 17.0 Update. Boston: Pearson Education.
- Gül, T. (2020). *Çocuk İşçiliği ve Psikolojik Yansımaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hallsworth, M. (2014). The Use of Field Experiments to Increase Tax Compliance. *Oxford Review of Economic Policy*. 30(4): 658-679. <https://www.semanticscholar.org>, (07.10.2020).
- Hartmann, A. J., Mueller, M. ve Kirchler, E. (2020). Tax Compliance: Research Methods and Decision Processes. *Psychological Perspectives on Financial Decision Making* (ss. 291-330). <https://link.springer.com>, (04.09.2020).
- Hashimzade, N., Myles, G. D. ve Tran-Nam, B. (2013). Applications of Behavioural Economics to Tax Evasion. *Journal of Economic Surveys*. 27(5): 941-977. <https://onlinelibrary.wiley.com>, (23.09.2020).
- Jackson, B. R. ve Milliron, V. C. (1986). Tax Compliance Research: Findings, Problems, and Prospects. *Journal of Accounting Literature*. 5(1): 125-165.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kirchler, E. (2007). *The Economic Psychology of Tax Behaviour*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. <https://books.google.com.tr>, (09.01.2021).
- Kirchler, E. ve Wahl, I. (2010). Tax compliance inventory TAX-I: Designing an inventory for surveys of tax compliance. *Journal of Economic Psychology*. 31(3): 331-346. <https://www.sciencedirect.com>, (12.05.2022).
- Kurtuluş, K. (2006). *Pazarlama Araştırmaları*. 8. Basım, İstanbul: Literatür Kitabevi.
- Mascagni, G. (2018). From the Lab to the Field: A Review of Tax Experiments. *Journal of Economic Surveys*. 32(2): 273-301. <https://onlinelibrary.wiley.com>, (23.09.2020).
- Nemoto, T. ve Beglar, D. (2014). Likert-scale questionnaires. In JALT 2013 conference proceedings (ss. 1-8). Tokyo: Jalt.
- Pyle, D. J. (1991). The Economics of Taxpayer Compliance. *Journal of Economic Surveys*. 5(2): 163-198.
- Richardson, M. ve Sawyer, A. J. (2001). A Taxonomy of the Tax Compliance Literature: Further Findings, Problems and Prospects. *Australian Tax Forum*. (16): 137-284. <https://heinonline.org>, (23.09.2020).
- Roe, B. E. ve Just, D. R. (2009). Internal and External Validity in Economics Research: Tradeoffs between Experiments, Field Experiments, Natural Experiments and Field Data. *American Journal of Agricultural Economics*. 91(5): 1266-1271. <https://www.jstor.org>, (08.01.2021).

- Sağlam, M. (2013). Vergi Algısı ve Vergi Bilinci Üzerine Bir Araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinde Vergi Algısı ve Bilinci. *Sosyoekonomi*, 19(19): 315-334. <https://dergipark.org.tr>, (18.09.2022).
- Sandalcı, U. (2022). Mükellef Haklarının Farkındalığına İlişkin Alan Araştırması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*. 18(1): 332-356. <https://dergipark.org.tr>, (06.10.2022).
- Sandmo, A. (2012). An Evasive Topic: Theorizing About the Hidden Economy. *International Tax and Public Finance*. 19(1): 5-24. <https://link.springer.com>, (23.09.2020).
- Saunders, M., Lewis, P. ve Thornhill, A. (2009). Research Methods for Business Students. 5th ed., Essex, Pearson Education Limited. England.
- Saygın, Ö. (2013). *Vergi Uyum ve Vergi İdaresinin Vergi Uyumuna Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir. <https://tez.yok.gov.tr>, (16.10.2020).
- Shadish, W. R., Cook, T. D. ve Campbell, D. T. (2002). *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference*. Boston: Houghton, Mifflin, and Company.
- Slemrod, J. (2007). Cheating Ourselves: The Economics of Tax Evasion. *Journal of Economic Perspectives*. 21(1): 25-48. <https://www.aeaweb.org>, (23.09.2020).
- Slemrod, J. ve Weber, C. (2012). Evidence of the Invisible: Toward a Credibility Revolution in the Empirical Analysis of Tax Evasion and the Informal Economy. *International Tax and Public Finance*. 19(1): 25-53. <https://link.springer.com>, (23.09.2020).
- Slemrod, J. ve Yitzhaki, S. (2002). Tax Avoidance, Evasion, and Administration. *Handbook of Public Economics* (ss. 1423-1470). <https://www.sciencedirect.com>, (09.01.2021).
- Sökmen Gürçam, Ö. (2016). *Vergiye Gönüllü Uyum Bağlamında Mükellef Hakları Üzerine Amprik Bir Çalışma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya. <https://tez.yok.gov.tr>, (28.12.2020).
- Topal, M. H. (2011). *Refah Devletine Yönelik Tutumlar ve Vergi Adaleti Algısı: Türkiye Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon. <https://www.researchgate.net>, (18.09.2022).
- Torgler, B. (2002). Speaking to Theorists and Searching for Facts: Tax Morale and Tax Compliance in Experiments. *Journal of Economic Surveys*. 16(5): 657-683. <https://onlinelibrary.wiley.com>, (27.10.2020).
- Torgler, B. (2003). *Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance*. Doctoral dissertation, University of Basel. <https://edoc.unibas.ch>, (30.11.2021).
- Torgler, B. (2007). *Tax Compliance and Tax Morale: A Theoretical and Empirical Analysis*. Edward Elgar Publishing. <https://books.google.com>, (09.01.2021).

Wenzel, M. ve Taylor, N. (2004). An Experimental Evaluation of Tax-Reporting Schedules: A Case of Evidence-Based Tax Administration. *Journal of Public Economics*. 88(12): 2785-2799. <https://www.sciencedirect.com>, (06.01.2021).

Wheelwright, K. (1997). Taxpayers' rights in Australia. *Revenue Law Journal*. 7(1): 226-266. <https://search.informit.org>, (10.05.2022).

Analysis of the Effect of Demographic Characteristics on Tax Compliance within the Scope of Taxpayer Rights Awareness

Extended Summary

Research Problem

How do taxpayers' demographic characteristics and taxpayer rights awareness affect taxpayers' tax compliance

Research Questions

Does taxpayer rights awareness positively affect tax compliance? How do taxpayers' demographic characteristics such as gender, marital status, age and educational status affect tax compliance?

Literature Review

Tax compliance literature continues to expand. Studies conducted aim to increase tax compliance and reduce non-compliance. Tax rates, penalty rates and audit rates are used to prevent tax non-compliance. In addition to these tools, it is suggested that social and psychological factors should also be used to increase tax compliance. Taxpayers use different methods to get rid of tax burden. Tax morale is affected by various factors. Tax information affects tax-related behaviors. The relationship between taxpayer rights and tax compliance is not significant. The relationship between demographic characteristics and tax compliance is not significant. The main problem in studies on tax compliance is that taxpayers tend to hide their non-compliance behaviors. For this reason, reliable results cannot be obtained in this area.

Methodology

The quantitative research method was used in the research. The data was obtained by the survey method. The analysis of the data belonging to the research was carried out using SPSS and AMOS programs. Reliability and normality distribution analyses of the data were performed. Confirmatory factor analysis was applied to the scales in order to ensure structural validity. Correlation analyses were performed to test the relationship between the research dimensions.

Results and Conclusions

It was determined that there was no statistically significant difference between the gender of the participants and taxpayer rights and tax compliance.

It was determined that there was no statistically significant difference between the participants' marital status and taxpayer rights and tax compliance.

It was observed that the participants between the ages of 18-25 had higher awareness levels of the right to information than the participants between the ages of 26-35 and 36-45. It was observed that the

participants between the ages of 36-45 had higher tax compliance levels than the participants between the ages of 26-35. It was determined that there was no statistically significant difference between the participants' ages and the right to certainty, the right to privacy, the right to confidentiality of trade secrets and the right to seek legal remedy.

It was observed that the participants whose education level was primary or secondary school had higher awareness levels of the right to information than the participants whose education level was high school. It was observed that the participants with undergraduate and above had higher awareness levels of the right to information than the participants with high school and associate degree. It was determined that there was no statistically significant difference between the participants' education level and the right to certainty, the right to privacy, the right to confidentiality of trade secrets, the right to seek legal remedy and tax compliance.